

Budimir Milan

O etničkom odnosu Dardanaca prema Ilirima

Naš uvaženi istorik Grga Novak u svom zapaženom i duhovitom predavanju "La nazionalita dei Dardani", što ga je održao na beogradskom Vizantinološkom kongresu i objavio ga u Arhivu za arb. st. (4, 72—89), preduzeo je da na osnovu podataka sačuvanih kod antičkih pisaca, naročito kod onih starijih pre Strabona, rastavi u etničkom pogledu Dardance od Ilira. G. Novak na osnovu tih antičkih podataka, većinom istorijskih, kojima dodaje i neke lingvističke primedbe, zaključuje da je savremeno, gotovo sasvim utvrđeno mišljenje o ilirskoj pripadnosti Dardanaca pogrešno i neosnovano. Dardanci su za njega balkansko-anatolski starinci, a Iliri su indoevropski doseljenici i osvajači, koji se na zapadnobalkanskom zemljištu javljaju početkom halštatskog perioda. Novakova argumentacija je dakle trostruka, jer se služi trima vrstama dokumenata: istorijskim, arheološkim i lingvističkim. Stoga ovo novo i samostalno mišljenje o etničkom položaju starih Dardanaca zaslužuje punu i ozbiljnu pažnju.

U novije vreme poklanjaju ne samo arheolozi, što je savršeno razumljivo, prvenstvenu pažnju arheološkim dokumentima, kad se radi o rekonstrukciji preistorijskih i protoistorijskih događaja i veza, nego čak i stručni istorici Rostovcevljevog formata daju prednost monumentalnim dokumentima pred pisanim neepigrafskim izvorima i pred lingvističkim mrvicama i nagađanjima sačuvanim kod antičkih pisaca. Ali lingvisti nisu tako tesnogrudi prema lingvističkim dokumentima niti širokogrudi prema arheološkim kao arheolozi i poneki istorici. Ugledni komparatist P. Krečmer, koji je jos pre 40 god. prvi sistematski proučio i utvrdio preistorijske lingvističke veze između balkanskih i anatolskih starinaca, tačno primećuje u svojoj raspravi "Sprachliche Vorgeschichte des Balkans" (Rev. int. des et. Balkaniques I 379—386), da arheolozi i istorici potcenjuju dokaznu moć lingvističkih dokumenata i ostalih duhovnih dobara, koja se ne prenose tako lako kao trgovačka roba što se sastoji iz išaranih lonaca. Dodajem da se takve šare sa lonca mogu lakše podražavati i brže rasprostraniti nego što je to slučaj kod jezičkih formata i leksičkih grupa. Lakše je i danas Balkancu steći oksfordske pantalone nego znanje engleskih reči i oblika.

G. Novak postupa i u tom pogledu sasvim objektivno i pravično, jer uvažuje i koristi sva tri puta našeg istorijskog saznanja, koja moraju dovesti do istog cilja ako se znalački i oprezno njima služimo. Na žalost o arheološkom putu ja nemam ličnih i samostalnih znanja, pa se moram u tom pogledu priključiti mišljenju stručnih arheologa i to tim pre, ako se sa njihovim pogledima podudaraju lingvističke činjenice. To srećno podudaranje arheoloških pogleda sa lingvističkim činjenicama nalazimo upravo ovde gde se radi o najstarijim ilirskim doseljenicima na Balkansko poluostrvo, o kojima je bilo govora u prošloj svesci ovog časopisa u raspravi "De iis qui Snaci nominantur" od V. Novaka i potpisanog. Da se ne bi previše udaljavo od predmeta o kom je tada bilo reči, nisam mogao da podrobnije upoznam čitaoca sa sadanjim stanjem nauke u pogledu prve pojave ilirskih Indoevropljana na balkanskim primorjima mediteranskog basena. Za određivanje etničke pripadnosti starih Dardanaca i njihovih etničkih veza sa Ilirima odnosno sa balkansko-anatolskim starincima od uočljive je važnosti da saznamo hronološki i geografski momenat mediteranskog ilirizma.

Ali pre nego pređemo na to, neka nam se dopusti da kažemo koju reč o antropološkom momentu kod ilirskog problema, momentu koji uvažuju gotovo jednako arheolozi, istorici i lingvisti i o

kojem ja još manje imam pouzdanih znanja nego o arheološkim pogledima na ilirski problem. Ovo činim s toga što i G. Novak (str. 82) uzima u obzir kranilogiju glasinačkih naseljenika, koje zove "halštaćanima". Bečki antropolog O. Rehe piše u Ebertovom "Reallexikon der Vorgeschichte" s. v. Illyier da su stari Iliri kao indoevropski kolonisti na Jadranu pripadnici rasnog tipa zvanog Homo europaeus (svetla pigmentacija, prava dlaka, visok stas i duga lubanja od čela prema isturenom potiljku), iako antički izvori obično kažu da su Iliri kao i Panonci sitni i mršavi bez one indoevropske steatotipigije. Ovu upadljivu protivrečnost između savremene antropologije i antičkih izvora uklanja Rehe na taj način što dopušta da se pod ilirskom "čisto" indoevropskom površinom (v. Reheov članak u "Germanen u. Indogermanen". Festschrift H. Hirt 1, 309) sačuvalo nešto primeraka sitnog i mršavog mediteranca, koji je razume se u psihičkom pogledu morao da stane niže od indoevropskih aristokratskih osvajača. Kao savršen laik u antropološkim stvarima primećujem na ova Reheova izlaganja da su Liburni mimo sva ilirska plemena na Jadranu srazmerno najviše napustili nasleđene i donesene osobine svojih indoevropskih aristokratskih predaka, primivši od pokorenih starinaca mediteranski matrijarhat i sve što je sa tim u vezi. Znači da su se u ovom kraju mediteranskog primorja potpuno saživeli indoevropski došljaci sa mediteranskim starincima, pa da bismo prema tome morali kod Liburna očekivati najsnažniji rasnobiološki uticaj sitnog i mršavog Homo mediterraneus na visokog i krupnog Homo europaeus.

Međutim Rehe greši kad tvrdi da antički pisci obeležavaju Ilire rasnim karakteristikama mediteranskog čoveka, koji je i u oblasti jadranskih Ilira na svom starom terenu autohton element. Upravo za matrijarhalne Ilire saznajem od pesnika Juvenala {Sat. 3, 193: "ingenti curret super ora Liburno") da su za celu glavu bili viši od ostalih stanovnika carskog Rima, među kojima je po učenju ariomanskih antropologa moralo biti najviše primeraka rođenih gospodara. Ne mari ništa što Juvenal na pomenutom mestu, koje je dosad ostalo nedovoljno zapaženo, tim visokim i snažnim Liburnima daje sasvim ropsku dužnost da nosaju na nosiljkama po tesnim rimskim ulicama rimsku gospodu povrh glava ostalih prolaznika. Sledi da se iz antropološkog momenta uzetog samog za sebe ne smeju praviti nikakvi zaključci i to tim manje kad se zna da do danas još nije pouzdano utvrđena neka sasvim samostalna i isključivo indoevropska rasa i kad se ima na umu da se u nauci o nasleđu, punoj protivrečnih hipoteza, jedino mendelizmu mora priznati naučna vrednost. A mendelizam nije izgrađen na ljudskim lubanjama nego na nevinom slatkom grašku. O poreklu i etničkoj pripadnosti balkanskih i anatolskih Dardanaca kao i o njihovim eventualnim srodničkim vezama sa Ilirima teško će nam antropolozi pouzdano moći šta reći.

Govoreći u pomenutoj raspravi o verovatnom ilirskom poreklu imena snaci, na koje nas upućuju ne samo formalni lingvistički razlozi nego i sasvim jasan istorijski podatak da su ti snaci stanovali u planinskoj oblasti, vernom zaštitniku svih starinaca pred novim osvajačima, i da su ih u toj planinskoj oblasti zatekli "gotski" Sloveni (gudas je stari litvanski naziv za Slovene), dotakli smo se uzgred i hronološkog momenta u zamršenom ilirskom problemu. Ja sam pre više od 10 god. (v. Južnoslov. filolog. 6, 166) izdvojio ilirske Indoevropljane od kentumske i satemske grupe i proglasio ih lingvističkim predstavnicima najstarije indoevropske jezičke zajednice, jer su sačuvali sva tri reda guturala. Isto stanje nalazimo i u indoevropskom sloju nekih starih anatolskih idioma kao u lidskoin i u likijskom, gde se lepo razlikuju palatalni i labiovelarni guturali (v. P. Meridi, "Germanen u. Indogermanen". Festschr. Hirt 2, 257).

Međutim nema te prvobitne razlike u jeziku hetskih Indoevropljana, koji najdocnije oko 2000 god. pre Hr. dolaze kao osvajači u Anatoliju, a nešto docnije u Mesopotamiju i Siriju. Znači da je pravac njihovog kretanja od severozapada prema jugoistoku. Počevši od 16 v. pre Hr. raspoložemo hetskim dokumentima pisanim hijeroglifskom i klinastom azbukom, prema kojima je lingvistički položaj hetskih Indoevropljana unutar indoevropske jezičke zajednice potpuno rasvetljen. Znači da su se kapadokijski, lidski i likijski Indoevropljani morali oteliti iz indoevropske postojbine znatno ranije od hetskih Indoevropljana, koje nalazimo već od 2000 god. na ovamo u Prednjoj Aziji. Kako su

međutim i arheolozi, nezavisno od ovih istorijskih i lingvističkih opažanja, došli do zaključka da je trakasta ornamentika, koju nalazimo već u prvoj polovini 3 milenije na starominojskoj Kreti, došla sa centralnog Balkana i iz srednjeg Podunavlja, a ne iz Anatolije ili Misira, moralo se zaključiti da su ti prvi indoevropski kolonisti stigli sa severa na Mediteran i u Anatoliju najdocnije oko sredine treće milenije pre Hr. Najverovatnije je prema svemu tome da u tim ranim vremenima može biti reči samo o takvim indoevropskim kolonistima u istočnom delu mediteranskog basena koji su napustili svoju jezičku zajednicu pre nego se rascepila i razdelila u dve grupe, istočnu satemsku i zapadnu kentumsku (toharsko-kučajska grupa u centralnoj Aziji došla je iz Baltika, kako se to pouzdano može utvrditi na osnovu naziva lososa i raznih vrsta krava). Bez obzira na nerešeno pitanje da li najstariju indoevropsku postojbinu treba tražiti bliže Baltiku ili bliže Pontu, prvi indoevropski kolonisti kreću se u pravcu sever-jug preko Balkana na Mediteran i u Anatoliju. Te najstarije indoevropske koloniste nazivam Ilirima iz sledećih lingvističkih razloga. Nije važno što ih arheolog K. Šuhart (Alteuropa³ 166) zove "Prailirima" ("Urillyrier").

Za naše shvatanje, koje smo u nekoliko reči izložili u prethodnom broju ovog časopisa, mnogo je važnije što i Šuhart na osnovu arheoloških činjenica, dolazi do istog zaključka do kojeg smo došli i mi isključivo na osnovu jezičkih činjenica potpuno nezavisno od njega i u svesnoj suprotnosti sa tradicionalnim shvatanjem o srazmerno poznoj pojavi ilirskih kolonista na Mediteranu. Jezičke činjenice, koje su nas primorale da ilirske koloniste smatramo na istočnom delu Mediterana starijim od grčkih nisu doduše mnogobrojne, ali su dovoljno značajne i snažne, da mogu opravdati takav zaključak. Ne radi se tu samo o pojedinim rečima kao *daukos daphna sampsoukhos Ida ilax ilex aesculus, Sybaris Sybrita siphnion* (dokumentovano u staroatičkim himnama boginji Demetri) kao i sinonim predgrčki *akhērō engērys* (v. o tom Chr. A. Lobek, "Aglaophamus sive de theologiae mysticae Graecorum causis 873) *aphlaston balaustion* i *Gortyn Kartemnidae*, koje su većinom u bilo kojoj varijanti dokumentovane na staroj Kreti, nego, što je važnije, o leksičkim formantima, koji se ne prenose kao trgovački predmet od naroda do naroda, nego se posuđuju i primaju samo putem duže kulturno-geografske simbioze. Arheolog Fr. Mac, koji je prvi među arheolozima svojim delom o "Starokretskim pečatima" pomislio na mnogo raniju pojavu najstarijih indoevropskih kolonista na Kreti i u ostaloj egejsko-anatolskoj oblasti i kao njen terminus ante quem odredio sredinu treće milenije pre Hr. poriče u svom opsežnom prikazu pomenutog Šuhartovog dela (Gnomon 12, 1-16) dokaznu važnost pojedinih leksičkih pozajmica i ostataka, od kojih su po njegovom mišljenju arheološki dokazi mnogo jači, ma da ne kazuju ni imena ni etničke pripadnosti nekadanjih tvoraca i vlasnika tih arheoloških ostataka. Ali su leksičke kategorije sa jasno obeleženim formantima nešto sasvim drugo no leksičke i toponomastičke mrvice, pogotovo takve koje su u novoj etničkoj sredini ostale usamljeni petrefakti. Kao specifično ilirski smatraju se formanti **nt** i **st**, čija je funkcija dosta jasno obeležena (v. moju raspravu "Iz klasične i savremene aloglotije". Spomenik Ak. Beogr. 76, 51).

Jezičko-geografska oblast ilirskog formanta **st** prostire se u staroj mediteranskoj Evropi na zapad sve do Ligurije, na jug do Sicilije i Krete, a na istok do Palestine, prozване po imenu ilirskih Pelasta što su tamo stigli sa Krete sredinom druge milenije pre Hr. Egipatski spomenici iz 14 v. već ih spominju pod imenom Perst, jer egipatska tonologija ne poznaje glasa **l** (v. F. Štelin, "Die Philister" 21). Da su na Kretu došli sa zapadnog Balkana dokazuje epirska toponimija ilirskog porekla Palaista i epikleša Zevsa u Dodoni Pelastikos, koji oblik kao *lectio difficilior* moramo pretpostaviti poznatijoj varijanti Pelasgikos, čija je osnova nastala po svoj prilici kontaminacijom oblika Pelast- i Pelag- (v. moju raspravu *Vorgriechischer Ursprung der homerischen Haupthelden* u Rev. int. d. et. balk. II 198.). Za određivanje hronologije i geografskog prostora ovih najstarijih indoevropskih kolonista na Mediteranu presudna je po mom mišljenju sledeća leksička grupa koju čine obrazovanja pomoću sufiksa **mn**, dokumentovanog tek rudimentarno u južnim indoevropskim dijalektima i sa lako uočljivom funkcijom određivanja položaja i geografske pripadnosti.

Tu grupu čine ovi apelativi i toponimije: diktamnon Tarkomnas Sedamnos Idameneus Rhythymna Kartemnides (sve na Kreti!), Tauromenion Nonymna (na Siciliji, gde imamo pregrčki i preitalski ilirski pridev saukos), zatim preitalske toponimije i imena koja navodi Trombeti, (Arhiv za arb. st. 3, 88), i anatolski članovi ove grupe, dokumentovane u hetskom i elamskom (v. Krečmer, Glotta 14, 313). Najzad, što je naročito važno, u ovu grupu spada i ilirska toponimija Birziminium Bersamnos, koju stručnjaci lokalizuju kod današnje Podgorice. Pomisao da je ovaj formant kao predindoevropski stigao i do onih Ilira, koji su stanovali u dinarskom kršu isključena je već zbog toga što se taj sufiksalni elemenat sačuvao u staroindijskom nimnah i u grčkom prymnos. Ne znajući da je ovaj formant upravo u ovakvoj funkciji sačuvan u jednom satemskom i u jednom kentumskom dijalektu, došao je P. Krečmer*) na misao da su sva anatolska i mediteranska obrazovanja pomoću formanta **mn-** predindoevropskog porekla, tim pre što se javljaju u Anatoliji i u Elamu već sredinom druge milenije pre Hr. Sada međutim treba ovu pojavu sasvim drukčije tumačiti i imenu Kartemnides pokloniti malo više pažnje.

*) I. Šuhart (Alteuropa³ 1127) smatra formant **mn-** preindoevropskim Nije mi jasno značenje njegovog izraza "indogermanisierte Illyrier" (Atteuropa³ 174.887), koje nalazi u oblasti srednjih Alpi.

Kartemnid", šesti primer za pregrčku Kretu dokumentovanih obrazovanja pomoću formanta **mn-**, je stari naziv stanovnika grada Gortina, te znači prema Hesihijevom leksikonu isto što i grčko Gortynioi "Gortinci". Toponimije koradikalne sa imenom ovog starog kretskog grada konstatovane su davno ne samo u Italiji, Arkadiji i Makedoniji, nego i u centralnoj Anatoliji, gde frigijske dublete Gordion i Manegordon. ("Manesov grad") pored Manezordon savršeno ubedljivo dokazuje indoevropsku alternaciju, dokumentovanu i u praslovenskim varijantama garda i žirdi: gord (Kart- je prema tome indoevropski naziv »drvenog grada« (polis xylinē), kakve je Herodot video u Južnoj Rusiji na Pontu. Kako je mediteranski urbanizam sav kamenog tipa, jasno je da je starokretski Gortyn odnosno Karta delo najstarijih predgrčkih kolonista Indoevropljana. Ovaj važan kulturni naziv nije sačuvan samo u slovenskim primercima, koje i pored složenice vinograd nemaju nikakve veze sa nem. Garten itd., nego i u jermenskom kerta, koje beleži Hesihije, i u persijskoj toponimiji Parsagada (disimilovano iz Parsagarda "persijski oko, utvrđenje" grč. Persepolis). Ali za hronologiju i geografiju najstarijih severnjačkih kolonija na Mediteranu, što ih podigoše ilirski Indoevropljani, mnogo je važnija činjenica da se ovaj izrazito mdoevr. naziv javlja kao pozajmica u feničkom: punski original za grč. Karkhēdōn i lat. Karthago glasi Kart~hadušat »Novi grad«. I ime obećane zemlje Kanaan je obrazovano na isti način kao brojne toponimije i etnika na ilirskom Balkanu, kako je to pokazao F. Štelin (Antidoron Wackernagel 150) Sa ovim Indoevropljanima u Fenikiji i Palestini, koji su tamo stigli sa Krete najdocnije sredinom druge milenije, slaže se Delaportovo dovoljno osnovano mišljenje da su Feničani smesa od nekoliko semitizovanih naroda, među kojima je osim atohtonih starinaca, verovatno subarejskog porekla, bilo i Egejaca i Filista. Ime kao i somatske i ratničke osobenosti ovih Filista, koje stari misirski spomenici zovu Perst (up. egip. Ruk za Likiju) ukazuje na Filiste Pelaste i Pelazge na Kreti i u Epiru.

Razume se da su ovi najstariji indoevr. kolonisti na Mediteranu, koje arheolozi Šuhart i Mac zovu "Urillyrier", u mnogo manjoj meri nego Ahajci, uspeli da indoeuropeiziraju mediteranske starince. Šuhart i Mac slažu se i u pogledu hronologije potpuno sa našim mišljenjem, koje smo branili na ženevskom lingvističkom kongresu i koje je njima kao arheolozima, što mnogo više uvažuju morfologiju ornamenata i spirala nego morfologiju reči, moglo ostati nepoznato. Glavno je međutim to da su i oni kao moj učitelj P. Krecmer (Glotta 24, 36) došli do onog što sam pre njih tvrdio da su se pre Grka na Mediteran doselili Iliri i to najdocnije sredinom treće milenije. U pogledu zamaha i zahvata ove ilirske struje idu oba arheologa Šuhart i Mac prilično dalje nego što to dopuštaju moja ograničena lingvistička znanja. Šuhart nalazi tragove "prailirske" slikane grnčarije ("bemalte Bandkeramik") ne

samo na Malti i u Anatoliji, nego i u Turkestanu i u Kitaju ili Čini. Mac mu ostavlja Kitaj, a osporava Turkestan iz hronoloških razloga. Ove i ovakve razdaljine, o kojima je nama nearheolozima opasno razmišljati i onda kad znamo za neke kulturno-leksičke veze opšteindoevropskog jezika sa sumerskim i kitajskim, govore bi, ako su pouzdane, za pontsku ili eurazijsku postojbinu najstarije indoevropske jezičke zajednice. Ali Šuhart je u tom pogledu energičan pobornik Baltika kao najstarijeg sedišta, za koje su pored ostalih, ma da sa izvesnim rezervama i ograničenjima, arheolog Mac i lingvista Krečmer. Ovaj poslednji zaključuje čak i to da su se Iliri u naše krajeve i na Mediteran doselili sa srednje Visle. Ne znam da li je ostao i sad kod tog shvatanja kada je vreme dolaska ilirskih kolonista pomakao za nekih 15 vekova unatrag. Za sad mi se čini najverovatnijom postavka da su se ilirski kolonisti doselili na Jadran i Mediteran sa severoistoka, dakle iz pontske oblasti, i to ne toliko zbog hidronimije Danastis Dunaistris, obrazovano na ilirski način i sa osobinama ilirske fonologije, nego zbog ilirskog naziva Crnog Mora "mari", dokumentovanog u etniku pontskih Mari-an-dynoi "Dunci ili Dauni na moru". Za ovaj naziv Ponta saznali su od Ilira germanska i italska plemena u srednjoj Evropi, a možda i Sloveni. Za taj kraj govori još jače i ta okolnost što ilirski elemenat prema jugozapadu slabi. Na toj strani nalazimo srazmerno manje specifično ilirskog toponomastičkog materijala (ludi cetasti u Pataviju ~ boginja Agdistis u Frigiji), jer obrazovanja pomoću formanta **nt-** nisu isključivo ilirska, ma da se parovi Veji Vejentes i Vulci Vulcientes ne mogu odvojeno posmatrati od balkanskih primera kao Abai Abantes, Kyba Kybantes Aiak-, pored Aiant-, upućuje na Sn-acus "monticola" sinonim za pregrč. Idameneus i za etnike Dindari Atintānes Timēnoi). Na zapadnom delu možda i suviše prostrane ilirske oblasti imamo osim toponimije Birziminium Bersamno- jedino još Del-minium, ako smemo primiti ovakvu analizu, za koju govore slovenski prevodi Županj i Županjac kao i očevidna veza osnovnog del-sa nem. Tal i slov. dolu grč. tholos. Ne samo za izloženu hronologiju prve ilirske kolonizacije, nego i za pontsko zemljište kao polaznu bazu govorila bi najzad i ta okolnost što već odavna preistoričari računaju za taj period sa jakom seobom sa evropskog istoka kratkoglavih »mongolaca« prema Podunavlju i srednjoj Evropi. Na žalost nemam stručnog znanja za razmatranje ove strane ilirskog problema. Jedino kao laik mogu nagađati da je visoki hiperbrahikefalni dinarac rezultat nekog mešanja svetlih dugajlija i tamnih kratkoglavaca. To se usuđujem pomisliti samo stoga što stručnjaci kažu da je pigment pouzdanije obeležje nego kranion.

Istovremeno sa ovim kretanjem iz Podunavlja na jug računa Šuhart sa jačim valom iz južnozapadne Evrope prema istoku sve do Anatolije. Ma da je ovo pitanje tek od posredne važnosti za našu glavnu temu o hronologiji ilirskih snaka i o etničkoj pripadnosti Dardanaca, ipak potpunosti radi dodajemo da Mac u pomenutoj kritici sa vrlo ubedljivim dokazima pobija ovo Šuhartovo učenje o iberkom poreklu mediteranske i egejsko-anatolske civilizacije, za koje se još pre Šuharta zalagao talijanski antropolog Đ. Serđi (v. njegovo opsežno delo *Le prime e le piu antiche civiltà*). Sve Šuhartove dokaze za tu seobu Iberaca istovremenu sa ilirskom objašnjava Mac na taj način što smatra da se u zapadnom i u istočnom delu Mediterana radi o zajedničkom rasnom ili etničkom supstratu, čiji je centar severnoafrička obala. Shvativši tako sva iberka i egejska podudaranja, smatra Mac starokretska civilizaciju plodom simbioze i zajedničkog rada mediteranskih starinaca i prvih ilirskih doseljenika. Sa tim shvatanjem odlično se podudaraju naša zapažanja o pojavi ilirskih elemenata u pregrčkom kulturnom rečniku, naročito u pomorskoj terminologiji (up. *aphlaston*, *kerkouros*, *karabos*, *gandion* *kontouros* *corbita* *kymberna* iz *kurmerna* itd.) kao i u najkonservativnijem delu pregrčkog rečnika, u kultskim izrazima i imenima bogova. Koliki je zamah razvila ilirska talasokratija (i Šuhart, *Alteuropa*³ 254 smatra Odiseja, glavnog pretstavnika mediteranskih pomoraca, ilirskim kraljem) na Mediteranu može se zaključiti iz dosad neobjašnjene činjenice da se Kalimahovi plavokosi varvari u Libiji mogu najverovatnije objasniti kao udomaćeni pregrčki ilirski kolonisti na obali severne Afrike. Toliko za sad i na ovom mestu o hronologiji i geografiji prve ilirske kolonizacije. Ovakvo promenjeno shvatanje ne objašnjava samo pojavu neindoevropskog i mediteranskog matrijarhata kod ilirskih Liburna i indoevropskih kolonista u Likiji kao i kod nekih plemena na Pontu (Amazonke!) koji je samo

jedan mediteranski zaliv, nego baca sasvim drukčiju svetlost na tobožnje alarodsko ili mediteransko poreklo Dardanaca, koje G. Novak smatra starincima za razliku od doseljenih Ilira.

Među vestima antičkih pisaca, koje se odnose na Dardance i koje je G. Novak njemu svojstvenom istoričarskom akribijom podrobno razmotrio, nalazi se jedan kulturno-istorijski detalj, čija važnost za postavljeno pitanje nije mala. Kod određivanja etničke pripadnosti nekog naroda na osnovu samog jezika varali su se i noviji pisci, a da i ne govorimo o starim Grcima, koji su osim jezika obraćali pažnju na folklor, način života, odelo i hranu, verske i druge običaje. Kako se malo zna i danas o etničkim odnosima evo dva primera. Kad je posle rata bečki universitet birao K. Pača za južnoevropsku istoriju, pokrenuo je V. Kubiček pitanje da li kandidat zna srpski kad je živeo samo među Bosancima i naučio bosanski. Drugi primer se odnosi na učene pariske profesore, koji su tokom duge diskusije o osnivanju slovenske katedre za pesnika Mickjevića imali vrlo čudne pojmove o slovenskim narodima i jezicima. Dopuštajući dakle da stari istoričari nisu bili bolji od današnjih i da su se u pogledu Dardanaca mogli lako i pouzdano obavestiti kod savremenih putnika trgovaca i dardanskih suseda na jugu, moramo pre svega obratiti pažnju na sledeći detalj: Dardanci su i za grčke pojmove imali prevelik broj robova. Ako su robovi domaćeg porekla, onda su ih zarobili doseljeni ratnici, a ako su stranog, onda su Dardanci pravi konkvistadori koji traže čara i šićara. Već sam kod O. Monteliusa slušao da su mediteranski starinci bili izraziti mirotvorci. U dardanskom slučaju moglo bi se doduše pomisliti da se radi o preporođenim starincima, koji su došli do svog risordimenta i posle nekoliko severnjačkih invazija (ilirska, ahajska, dorska, tračka, keltska), ali bi za ovakvu kombinaciju bili potrebni naročiti novi dokazi, sa kojima za sad ne raspolazemo. Sledi dakle iz ovog sociološkog detalja da je shvatanje o autohtonom karakteru Dardanaca, gospodara tolikih robova, u najmanju ruku nedovoljno obrazloženo. Svakako je u vezi sa tim mnogo verovatnije da su Dardanci pripadali indoevropskim osvajačima nego mediteranskim starincima.

G. Novak sa pravom primećuje da Polibije razlikuje Dardance od Ilira, sa kojima ih veže Strabon, Apijan i dr., verovatno stoga što su im njihovi govori izgledali slični. Da navedemo piščeve reči (str. 79): "Strabone quando dichiarava che i Dardani fossero Illiri, egli lo fece esclusivamente perche il loro idioma era simile a quello degli Illiri. Altro ragione egli non poteva avere." Ako dobro razumemo ove reči, zaključujemo da prema piščevom izlaganju Strabon ne smatra Dardance Ilirima iz administrativnih ili geografsko-političkih razloga nego isključivo iz jezičkih. Kako su međutim Dardanci bili i ostali po mišljenju G. Novaka sve do Justinijana starinci alarodsko-mediteranske grupe, nameće se iz svega toga zaključak da su Gentijevi i klasični Iliri nešto sasvim drugo nego što se obično u nauci pod tim imenom razumeva: pravi i autentični Iliri su oni koji su kao starinci dočekali invaziju halštatskih plemena ("Noi sosteniamo, che questi ed i Dardani non sono etnicamente identici perfino che questi, che chiameremo "halstattiti" non sono etnicamente identici neppure cogli Illiri "ipse dicti", quindi cogli Illiri dello stato di Genzio, che essi non sono etnicamente gli stessi neppure coi Liburni, ne cogli Ardei, che essi sono da loro etnicamente affatto diversi, str. 79). Ne samo Dardanci nego i svi ostali stanovnici Balkanskog Poluostrva i Anatolije pripadali su u brončano doba mediteranskom stablu. Oni narodi koji su oko 1000 god. pre Hr. došli kao nosioci halštatske civilizacije sa severa nisu Iliri niti su identični sa onim Balkancima koje su Grci u 4 veku zvali Ilirima. Do Dardanaca je stigao samo slab val ove invazije, koja je manje više poštedela njihovu kulturu (str. 89). G. Novak prema izloženom tvrdi u stvari dvoje: prvo Dardanci nisu oni svima u staro i savremeno doba poznati Iliri, nego su narod za sebe, i drugo, Ilira ima dve vrste, preistorijskih i istorijskih. Na ovo drugo tvrđenje dat je odgovor napred, te nam ostaje samo prvo tvrđenje o alarodsko-mediteranskoj pripadnosti Dardanaca na Balkanu i u severozapadnoj Anatoliji.

U pogledu dveju vrsta Ilira, koje G. Novak poblize ne obeležava, napominjemo da je K. Oštir sve do svoje rasprave "Japodi" (Etnologi 3, 87) Ilirima zvao sve autohtone preindoevropske stanovnike na istočnom Jadranu. Počevši od te rasprave ovi Iliri starinci postaju preilirski stanovnici jadranske oblasti, dok još u raspravi "Kleinasiat. Termilai "die Wölfischen" (Rasprave Znanst. dr. hum. vede 5—

6, 177), Ilire kao i Pelazge ubraja u alarodska plemena. Prema tome mogli bismo i starije, prave Ilire G. Novaka, koji se u pogledu preindoevropskih Balkanaca potpuno oslanja na K. Oštira, smatrati Mediterancima, a one druge, poznatije Ilire Indoevropljanima. Ali, pošto je najzad i sam Oštir ponovo nazvao indoevropske Ilire prosto Ilirima, a one alarodske ili mediteranske Ilire "preilirskim" starincima, nemamo stvarnih razloga da podržavamo ovu distinkciju K. Oštira i G. Novaka. Kao Strabon postupio je i Novak pri određivanju dardanske pripadnosti. I on se drži jezičkih dokumenata i to imena Baton i Longarus, na osnovu kojih je i P. Krečmer Dardance proglasio Ilirima. Oba se naime ova imena javljaju kod Ilira. Ali ih Novak nalazi i van ilirskog zemljišta: u Grčkoj, Troadi, Kirenaici i na Iberskom poluostrvu. Iz tih činjenica povlači zaključak da su Dardanci narod mediteranske grupe, čijim govorima pripada i ime Baton. Mnogo se zaključaka pravi na osnovu onomastičkog materijala. To rade lingvisti kao P. Krečmer, K. Oštir i dr. a isto i istoričari kao J. Beloh, A. Šulten. Međutim je bez kakvog naročitog dokazivanja shvatljivo da se imenima kao i ostalim rečima možemo služiti samo onda ako nam je jasan semantem dotičnog fonema. Šta nam pomažu i 22 Batona na raznim tačkama mediteranske obale kad ne znamo značenja ovog fonema srazmerno neznatnog i vrlo podesnog za ekspresivna hipokoristika. Ni Oštir ni Novak ne znaju šta znači osnova Bat. Ali oštiroumnoj učenosti G. Novaka nije izmakao detalj da se ovo ime javlja i kod balkanskih i kod anatolskih Dardanaca. Ta okolnost teško da je slučajna.

Dardanac Baton prema Liviju (31, 28: Bato Longari filius rex Dardanorum) koji se po svoj prilici i u ovom detalju oslanja na Polibija, ima oca, čije je ime svojim završetkom obeleženo kao ilirsko. To je doduše sitnica, ali ne jedina. Kod dardanskog Batona raspoložemo zasad sa dve sitnice, koje nas upućuju na ilirsku stranu: prvo, samo ime Batōn, a drugo, ime njegovog oca. To je u ostalom istakao već i Krečmer (Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache 244), a to je imao u vidu i G. Novak. Ime ilirskih Batona koji se javljaju često kao kraljevi i vođe doveo je već Ć. Truhelka u vezu sa grč. basileus, a Oštir je tu vezu podupro svojom alarodskom fonologijom, koja retko kad vodi računa o prostoru i o vremenu, a još manje o tome da li je dostupna laicima u pogledu alarodistike ("obscurite impenetrable", kažu za Oštirova izlaganja Meje i Skrajnen). Radi jasnoće i da bismo omogućili čitaocima razumevanje i proveravanje, ponavljamo da su za nas Iliri oni indoevropski kolonisti koji su pre Grka stigli na Mediteran. Ne zovemo ih niti Iliro-pelazgima kao Oštir niti Prailirima kao Šuhart, ali podvlačimo da su se dugom simbiozom izmešali sa autohtonim mediteranskim stanovništvom. Pre Grka i pre dorskih kolonista morali su ovi mediteranski Iliri stići i u Kirenaiku, gde opet nalazimo niz kraljeva zvanih Battos i imenicu battos u značenju "kralj" i gde je pesnik Kalimah Battiadês primetio plavokose urođenike pregrčkog porekla. Ovom prilikom naročito naglašujem da istoričarima starog veka, ni antičkim ni modernim, nije poznato da su se posle tako nazvane egejske seobe osim Grka doseljavali kakvi indoevropski kolonisti na Mediteran i da stoga sve negrčke i neitalske Indoevropljane na Mediteranu moramo smatrati starijim od ove egejske seobe, koja se kretala u pravcu istoka i zapada i koja pada u vreme oko 1200 god. pre Hr.

Prema tome dužni smo da i kirenskog Bata posmatramo zajedno sa dardanskim na Balkanu i u Troadi i sa ilirskim Batonima na Jadranu, u Bosni i Posavini, u Beotiji i na Peloponesu. Tako postupa i G. Novak, ali on ove stvari shvata kao i Oštir na alarodistički način, dok ja imajući u vidu rezultate arheoloških i ligvističkih najnovijih izučavanja nastojim da ove pojave objasnim u duhu najstarije indoevropsko-mediteranske simbioze. Što je u ovom slučaju najvažnije mi znamo tačno šta znači ime Baton, kome je i G. Novak posvetio dovoljno pažnje, uzevši u obzir i sledeće stihove iz Ilijade (B 813):

εν πεδιω, απανευθε, περιδρομος, ενθα και ενθα,
την η τοι ανδρες Βατιειαν κικλησκουσιν,
αθανατοι δε τε σημα πολυσκαρθμοιο Μυρινης.

Iz ove toponimije, koja, ma da je gotovo istovetna sa imenom žene legendarnog dardanskog heroja eponima, ipak nešto važnija i sadržajnija od brojnih ličnih imena, saznajemo da su pesniku Ilijade ili, da budemo malo oprezniji, pesniku ovog dela Ilijade, poznata dva jezika. Jedan je jezik smrtnih ljudi i njemu pripada naziv Baticia, a drugi je oboežen kao elemenat jezika kojim su govorili besmrtni bogovi, razume se Olimpijci t.j. bogovi što su ih uvažavali ahajski dinasti, na čijim su dvorovima pevali rapsodi u slavu njihovu i njihovih božanskih predaka, Zevsovih potomaka. Bez obzira na čudno učenje Aristotelovih i Epikurovih naslednika, po kojem bogovi vode bezbrižne razgovore na grčkom jeziku i uživaju u nekim interplanetarnim prostorima, mogao je G. Novak prosto na osnovu ovih stihova da imena sa osnovom bat- proglasi pregrčkim, iako, kako i sam primećuje u grčkom postoji apelativ aloglotskog porekla batos "trnjak grm", sa kojom su stari sholijasti doveli u vezu onu toponimiju blizu Dardanove Troje. Ali pri tom ne smemo gubiti iz vida da se u Ilijadi osim ovog navedenog očiglednog slučaja bilingvizma nalazi još nekoliko istovetnih primera kojima su filolozi i lingvisti u više mahova posvećivali pažnju (v. H. Gintert, "Von der Sprache der Götter und Geister", gde se na str. 106 pretresa i ovaj slučaj).

Kako ja ovom interesantnom pitanju mislim na drugom mestu pokloniti detaljniju pažnju, kazaću samo toliko da se u Ilijadi kao jezik bogova smatra jezik gornjeg društvenog sloja t.j. jezik ahajskih ili grčkih gospodara, a da je jezik podloženih starinaca, koji prema grčkom shvatanju spadaju svi zatečeni stanovnici, Mediteranci i Iliri, zove jezikom smrtnih ljudi. Prisvojni pridev Baticia dobio je prema tome svoju interpretatio graeca u prisvojnom genetivu polyskarthmoio (dodato ime Amazonko Myrine sporedno je u ovom slučaju, jer se interpretacija sadrži u samom pridevu, koji se na ovom mestu zbog svoje singularnosti ne može smatrati kao epitheton otiosum). Pridev polyskarthmos označuje onog (tip komposita bahuvrihi) "koji ima mnogo skokova, hitar brz". Batōn bismo prema tome mogli pre-vesti sa nasim imenima Brzak ili Hitrec. Ali, testis unus testis nullus. Ovo mesto u Ilijadi, iako je važno, nije samo sobom dovoljno da obezbedi naše shvatanje. Znamo da se u dvojezičnim krajevima često javljaju po dva imena heterogenog porekla i da se u takvim slučajevima bilingvizma većinom radi o prevodima starijeg imena na jezik novih doseljenika ili gospodara. Tako imamo Bona Blagaj, Petrikon Kamenica, Soli Tuzla, Jezero Gjolhissar, Beograd Akhissar, Pešti Ofen, Petich (dodaj crkvech) Fünfkirchen, a od klasičnih primera ilirsko-tračkog i grčko-latinskog bilingvizma navešćemo ove primere : Thetis Halosydna, Dareios Hektōr, Tyndareus (Teudareus) Dioskouros, Sybaris Lamia, Zarēx Akraios, Volsimus Lucullus, Itrius Secundianus, Zito Vitalis, Veselia Felicitas. Kako se u našim srednjovekovnim romansko-slovenskim oblastima u Primorju sačuvali primeri onomastičkih parova, gde se romanski i slovenski semantem ne podudaraju, moramo biti oprezniji sa ovakvim prevodima. Među njima možemo primiti samo one kao pouzdane koje možemo da proveravamo bilo sa još nekim primerkom identičnog prevođenja iste reči na drugom mestu bilo pomoću etimološke analize na osnovu uočljive i nametljive leksičke ekvacije.

Srećom sa Batonovim imenom stojimo dobro, jer osim prevoda u Ilijadi na grčki jezik, prevoda koji je po svoj prilici postao u jonskoj oblasti anatolskog primorja i to najdocnije u 7 v., imamo drugi potpuno istovetan prevod iz rimskog vremena na Jadranu. Taj prevod glasi: C. Ravonius Celer qui et Bato Scenobarbi nation. Dal<m(ata)> (C I L 3, 43.72 Thes I. I. s. Bato). Ovaj oblik može se porediti sa poznatim onomastičkim formulama kao Zito qui et Vitalis, Veselia quae est Felicitas (v. moje beleške u Rev. d. et balk. 1, 281 i 2, 238). Sad nam postaje sasvim jasno zašto Amfijarajev brzi vozač pred Tebom nosi ovo rečito i izrazito ime. Na opasnim utakmicama sa kolima prirodno je da njima upravlja kakav Brzak ili Hitrec, kakav Baton, jer je antički agon po svoj prilici ilirsko-mediteranskog porekla (v. o tom moju raspravu u Šmausovim Prilozima 3, 227, gde je zabeležena i ostala literatura). Tri sasvim podudarne činjenice na tri razna mesta istog značenja dovoljno su jake da utvrde tačno značenje imena Batōn. Četvrti slučaj prevođenja ovog izuzetno rasprostranjenog imena mogao bi se tražiti u priči o onom heroju Batonu, koji je osnovao "ilirski" grad Harpiju ("Brza"). Ne upuštamo se u etimologiju ovog imena kao i u njegovu eventualnu vezu sa pregrč. basileus. Za ovu poslednju vezu nema

semantičkih teškoća, jer je germ. Balder "vladar" i nem. prilog bald kao i Hesihijeve glose bagaios i balaios "moćan, velik, brz" sasvim lepo ilustruju.

Imajući u vidu kolebanje između **a** i **o** u ilirskim govorima koje se ogleda u slučajevima kao Kartemnid- Gortynioi, karabos skorpios gandeia kontouros kassis kottis Artemis artheos Orthia, Alaksandus olxis i dr. mogli bismo ilirskim Batonima i toponimiji Batieia u Troadi pridružiti i makedonsku Bottiaia, kad bismo znali tačno značenje ovog imena, koje je očigledno postalo od pridevskog oblika kao i Batieia. U tom pogledu dobro je setiti se one "est quaedam nesciendi ars et scientia".

Na prostranom zemljištu balkanskih Dardanaca, koje zahvata prostor između Šar-planine i gornjeg toka Drine prema Nišu i Timoku ima priličan broj toponimija i hidronimija koje se bez ikakvih naročitih fonetskih i semantičkih nasilja mogu tumačiti indoevropskim sredstvima. Ali se ipak mora donekle dati za pravo Oštiru i G. Novaku da se na Balkanu sačuvalo ostataka preindoevropske geografske nomenklature, koju iz više razloga nije moguće razložno i ubedljivo tumačiti. Evo tri najkrupnija razloga, zbog kojih je svaki pokušaj tumačenja upravo beznadežan. Sva imena spadaju u onu leksičku grupu koja se odlikuje visokom frekvencijom, pa je stoga podvrgnuta raznim uticajima patološke fonologije. Takvi su ovi antički i moderni primeri: Larissa Lasa, Konstantinopolis Polis, San Francisco Frisco, Sankt-Petersburg Pićer, Jastrebarsko Jaska itd. Drugo, na ovom zemljištu sa mešanim stanovništvom kao što je to upravo na Balkanu jedinstven slučaj (samo uzgred napominjem da je ženevski profesor E. Pitar, glavni stručnjak za antropologiju balkanskih naroda, utvrdio u samoj Dobrudži nekih 16 raznih antropoloških tipova) izazvali su jednu osobenu i osobito složenu miksoglotiju, koja zajedno sa ništavnim fonološkim distinkcijama kod reči sa malim volumenom kao Bat- itd. ne dopušta nikakvu diagnozu. Retki su stoga slučajevi kao ime planine Scardus, koje je bez ikakve sumnje indoevropsko i ilirsko. Možda to važi i za hidronimiju Margus. Treće, što je najvažnije, grupa preindoevropskih idioma, koje zovu alarodskim, paleoevropskim ili mediteranskim (subarejsku grupu ostavljam na stranu) sadrže u svojim osnovnim karakteristikama toliko nepoznanica, da je neobično rizično vršiti poređenja i uzimati hronološki sasvim dispartne oblike za homogene tvorevine.

Kod ilirskog međutim imamo ipak bar jednu poznatu veličinu. To je opšte-indoevropski, čija je rekonstrukcija danas mnogo pouzdanija nego što je to bio slučaj pre 20 god, jer imamo pisane i razumljive dokumente iz sredine druge milenije.

Ostavljajući stoga dardanske toponimije na stranu, moramo ipak naglasiti da rodno mesto cara Justinijana Taurision u svom radikalnom i sufiksalsnom elementu pokazuje izrazit i nesumnjiv ilirski karakter (up. Tauromenion Taormina na Siciliji, zatim Epit / dauros, Tauros u Anatoliji, Taurunum kod ušća Save i etnika Taurini i Ta/eurisci, a zbog završetka Brentesion Brundisium, gde se prema savršeno ubedljivom Skokovom tumačenju radi o indoevr. lokativu plurala. I sam G. Novak dopušta da su južnozapadni susedi Dardanaca bili Iliri. U vezi sa tim važno je istaknuti činjenicu da su i istočni njihovi susedi ilirske pripadnosti. Mislim na pajonske Paioplai i na dardanske Galabrio i koji su se kao i mnoga druga ilirska plemena sa Balkana iselili u Italiju, gde se javljaju pod imenom Calabri kao glavni stanovnici Kalabrije.

Pajonski etnikon Paioplai, zabeležen kod Herodota kao ime najsevernijeg pajonskog plemena, ne sme se zanemariti kad se radi o određivanju etničke pripadnosti starih Pajonaca, ma da su to učinili tako uvaženi i kritični stručnjaci kao Beloh, Vulić i Kacarov. Ime Paioplai je svojim završetkom obeleženo kao ilirsko, jer se ne može rastaviti od poznatih ilirskih imena Teutiaplos (kod Tukidida), Magaplina, Ortopla, na čije je ilirsko poreklo obratio pažnju V. Šulce. Promena u vokalizmu ovog ilirskog formanta **a/o** iste je prirode kao u napred navedenim slučajevima Batieia Bottiaia gandeia kontouros kassis kottis. Ako bi nekom došlo na pamet da ustvrdi da je ovo pajonsko pleme moglo taj sufiks da posudi od Ilira, taj bi se mogao lako pozvati na slučajeve kao Likota (grčki sufiks) Serbia (latinski sufiks) Šopluk. (turski sufiks). Ipak bi u našem slučaju indirektno priznao ilirski uticaj, koji je stigao od Jadrana preko Dardanaca sve do ovog pajonskog plemena.

Pošto je ovakvo shvatanje uslovljeno još većim zamrsivanjem po sebi dovoljno jasne pojave, ostaje da su istočno od Dardanaca stanovali ilirski Paioplai. Nama se čini da se kod ovog pajonskog plemena, koje je kao najvećma udaljeno od mora bilo najmanje dostupno uticaju grčkih kolonija, sačuvalo najviše starine i održao potpuniji oblik pajonskog imena. Ne smemo zaboraviti da se u Ilijadi vardarski Pajonci zajedno sa anatolskim Dardancima bore pod Trojom protiv ahajskih kolonista i da je i sam Aineias, glavni Vergilijev junak i osnivač rimske države, dardanskog porekla. O tome ćemo docnije govoriti.

I ime balkansko-italskih Kalabra, koji su kao i Mesapi, Japigi, Daunci, Pikenčani prešli sa Balkana na Apeninsko poluostrvo, pokazuju isti završetak kao i ilirska etnika Magaplina Orthopla Teutiaplos Paioplai: Galabroi je nastalo disimilacijom likvida od Galabloi. Razliku u zvučnom labijalu ovog imena nasuprot muklom u Paioplai možemo objasniti primerima kao Astybos Štip, Belleros Pelleros, karabos skorprios, sempala sambala, carpisculum arbylai, koji se znatno mogu povećati sličnim pojavama kod drugih suglasnika u prilično brojnim ostacima ilirskog rečnika. Istu zamenu muklog i zvučnog suglasnika imamo u imenu ilirskih Autariata, koji se zovu i Audaristenses "Zagorci", a ne "Prekotarci", jer i po prostoru koji zauzimaju i zbog uočljive leksičke veze sa mak. daryllos i ilirskim imenom Hefajstovog sveštenika Daretu ne možemo ovaj etnikon vezati isključivo za reku Taru. Audaristenses je u stvari proširen genuini etnikon Audaristai, koji nas odmah potseća na imena Skordistai Scordisci i Tauristai Taurisci. Ime Skordiska, koji su bili keltskoilirski mešanci kao i Japodi (up. i Keltoligyes i Celtiberi), ne može se rastaviti od planine Scardus, koju G. Novak smatra granicom između Ilira i Dardanaca. Varijacija sufiksa u imenima Skordistai Scordisci i Tauristai Taurisci može biti samo prividna, jer je u etnicima ilirskim običniji sufiks **st** nego **sk-**, koji neki smatraju mediteranskim, iako se javlja daleko na indoevropskom severu. Stoga je dopušteno da se varijante Scordisci i Taurisci objasne kao posledice disimilacije niza t — t — k (up. naše katarka prema grč. katarta i dublete čuždi i tuđi prema germ. teodiscus i ilir. Teutana Teuta "kraljica"). Isti rezultat disimilacije dentalne grupe nalazimo i u toponimijama Dlamoč Glamoč i Tnina Knin.

Kako se vidi, Dardanci su bili okruženi sa svih strana ilirskim plemenima, pa bi doista bilo čudo što se po shvatanju G. Novaka mogla očuvati tako velika mediteranska oaza, okružena indoevropskim osvajačima. Severna granica mediteranskog ili alarodskog kulturno-geografskog pojasa bila je po svojoj prilici linija Rajna — Dunav, pa se i na Balkanu južno od te linije i docnije sačuvalo ostataka mediteranskih. Ali to još ni iz daleka ne može da znači da se i Justinijan rodio u nekoj alarodskoj ili mediteranskoj sredini sa preindoevropskim stanovnicima.

Naučnici, koji su posle G. Novaka pisali o Dardancima i njihovom odnosu prema Ilirima, ostali su kod tradicionalnog shvatanja, da su Dardanci indoevropski kolonisti sa severa (v. L. Malten, Archiv f. Religionswissensch. 29, 57 i St. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria 325, koji beleže stariju stručnu literaturu). Malten, pozivajući se na F. Somera, mišljenja je da su Dardanci ilirsko pleme sa tračkim primesama i da su se sa Balkana otselili u Anatoliju i odatle na zapadnu Siciliju zajedno sa ilirskim Elimljanima. Malten, koji je u pomenutom časopisu izložio ilirsko poreklo Dardanovog potomka Aineje, posrednog osnivača večnog Rima, nalazi da je prirodni i lakši put do Sicilije trojanskim Dardancima nego balkanskim, ako je i sam utvrdio dardanske tragove na Peloponesu i na ostrvu Zakintu. A. Fik {Vorgriech. Ortsnamen 33) našao je međutim i na Kreti pregrčku toponimiju Dorthonnai (kolebanje **a/o**), dakle na istom zemljištu gde smo utvrdili tragove ilirskih Pelasta i reči obrazovane pomoću specifično ilirskih sufikslnih elemenata **st** i **mn**.

U ovom slučaju kad imamo Dardance i dardansku glavninu u centralnom Balkanu, a pojedine oaze na periferiji Balkanskog poluostrva šta je prirodnije nego zaključiti da su metanastičke struje doprle na Siciliju istim putem kao i ostale ilirske grupe tj. sa Balkana preko Otrantskih vrata u južnu Italiju i Siciliju. Ma da se, imajući u vidu pregrčku ilirsku talasokratiju na Balkanu, ne može Maltenovo i Somerovo mišljenje smatrati nemogućim, jer se oslanja ne samo na onomastički materijal nego i na antičku tradiciju, ipak nam se u ovom slučaju čini mnogo verovatnijom seoba ilirskih plemena sa

Peloponesa na susedne južnoitalske i sicilske obale nego duga i rizična pomorska ekspedicija anatolskih Ilira sa Dardanela na zapadnu Siciliju. U centralnom i južnom Balkanu kao i na Kreti nalazimo usamljene ostatke Friga, koji tamo pouzdano nisu došli iz Troje niti su sa Krete otišli u Troju, nego su se sva ova ilirska plemena, uzmičući ispred ahajskih osvajača povlačila ka periferiji Balkanskog poluostrva pa tako dospela i na Siciliju, a možda i na Maltu i u Libiju. Ta se balkansko-egejska seoba po svojoj prilici odigrala u poslednjoj trećini 2 milenije.

Da su se sva ilirska plemena čiju pojavu na Balkanu stavlja i Malten u sredinu 3 milenije, kao predstavnici prvih indoevropskih seoba na Mediteran, već na Balkanu, a ne tek u Anatoliji, kako misli Malten, u veliko saživela na mnogim mestima sa zatečenim autohtonim Mediterancima pokazuju ne samo izvesne lingvističke pojave nego i mnoge neindoevropske osobenosti kod Ilira na Jadranu i kod Tračana na Pontu i Jegejskom moru (v. o mediteranskim matrijarhalnim crtama ilirskog kulta K. Kerenjijev rad u Rev. int. et. balk. 2,20). Ako je tačno arheološko gledište da do 1200 pre Hr. na Balkanu nema prekida u kulturi (v. B. Filov, Rev. int. et. balk. 3,1), onda se doseljenje ahajskih plemena, koji su prodirali moravsko-varždarskim putem, ne može više onako rano datovati, kako se to dosad činilo. Ali bez obzira na sve nepouzdanosti naših hronoloških pokušaja, jasno je da su ovi Ahajci tako reći rasekli dardansko-pajonski niz naselja na moravsko-varždarskom porečju. Na taj način nam postaju jasne istovetne toponimije u centralnom, zapadnom i istočnom Balkanu i u susednim oblastima. Na taj način nam postaje razumljiva okolnost što se Dardanci zajedno sa Trojancima i njihovim saveznicima, među kojima se nalaze čak i Pajonci sa dalekog Vardara, bore protiv svih združenih Ahajaca. I što je najvažnije, na taj način nam postaje shvatljiva savršeno neverovatna priča o raznim vrlo složenim putovanjima gotovo sviju učesnika u trojanskom ratu, činjenima posle pada Troje po svim balkanskim obalama i susednim oblastima samo u tu svrhu, da se što lepše objasne mnogobrojne istovetne toponimije razasute po spomenutim zemljištima.

Ostavljajući zasad na stranu etnički odnos Tračana prema Ilirima, i Dardancima, moramo još jednom podvući da se ovi najstariji indoevropski kolonisti ne javljaju na Balkanu sa severozapadne strane kao grčka plemena, no sa severoistočne. Na to nas upućuju dva ilirska etnika, Elimi i Sigini koje nalazimo na donjem Dunavu, ali i na ligurskom primorju i na Kipru, a Elimljane na zapadnoj Siciliji i u centralnom Balkanu. O ovim starim stanovnicima današnjeg južnoslovenskog zemljišta biće govora drugom prilikom.

Osim imena dardanskog kralja Batona, sina Longarovog, spominje se još jedan dardanski kralj, čije bi ime Mitylos po shvatanju Fikovom (Hattiden und Danubier 33) govorilo na prvi pogled u prilog Novakove mediteranske ili alarodske teze. Fik naime misli u vezi sa Krečmerovim gledištem o anatolskom poreklu progrčkog stanovništva na Balkanu da je ovo ime neindoevropsko i to tim pre što se na ostrvu Lezbu nalazi poznata toponomija Mitylēnē, obrazovana od te iste osnove pregrčkim sufiksom ano-. Kako Fik međutim kao i Krecmer i ostali vide u Dardancima ilirske Indoevropljane, mora pribeći pomenutoj Agatarhidovoj vesti, sačuvanoj kod Atenaja da su Dardanci držali u svojoj vlasti mase robova, neki i po tisuću i više. Tako zaključuje ovaj veliki lingvist da je ime Mitylos pripadalo rečniku podjarmljenih starinaca. To je razume se moguće, ma da je malo verovatno da će upravo kralj da uzme isto ime koje nose njegovi robovi.

Ali postoji jedan drugi razlog koji nas navodi da odbacimo Fikovu pretpostavku o preindoevropskim ostacima u dardanskom onomastikonu, u koliko se radi o ovom slučaju. Tačno je da se i u Lidiji javlja ime Mitylos i da je po svojoj prilici sa njim u vezi pomenuta toponomija na Lezbu. Ali danas i Krečmer sasvim drukčije gleda na hronologiju indoevropske kolonizacije Mediterana. Danas i on, posle Šuharta, Maca i mog ženevskog predavanja (Actes d. II Congr. int. d. lingu. 181) dopusta da se Iliri javljaju u istočnom Mediteranu već sredinom treće milenije a najstariji natpisi u Kapadokiji potiču iz prve polovice iste milenije. Kako su po našem shvatanju ilirski dijalekti zasad najstariji predstavnici opšteindoevropske jezičke zajednice, jer su sačuvali sva tri reda guturala, i kako ih ta krupna osobenost potpuno deli u jezičkom pogledu od hetskih Indoevropljana, koji se javljaju u

Anatoliji najdocnije oko 2000 god. pre Hr., to se samim sobom nameće zaključak da se indoevropski elementi, sačuvani u Likiji i Lidiji moraju smatrati pripadnicima ilirske grupe. P. Meridi (Heimai u. Kultur. d. Indogermanen, Festschrift H. Hirt 2, 257) je naime nesumnjivo utvrdio da se indoevropski sloj u likijskom i lidskom odlikuje time što razlikuje palatalne guturale od labiovelarnih. Osim ove osobenosti, koja nas upućuje na ilirski i arbanski, pokazuju ovi anatolski idiomi u morfologiji i rečniku naročite veze sa baltsko-slovenskom grupom. Iako su u ovom pravcu ispitivanja još u toku, već se sada može reći da za vreme oko 1500 pre Hr. moramo u Anatoliji računati sa tri različne indoevropske dijalekatske grupe: ilirska kao najstarija, zatim hetska i najzad arijska.

Ovakvo stanje našeg saznanja o jezičkoj protoistoriji pregrčkog Balkana i pregrčke Anatolije iz osnove je izmenilo Krečmerove postavke. Lidsko Motulaš, a naročito i Mitylēnē na Lezbu ne pokazuju više nikakva neindoevropska obeležja. To isto važi i za dardansku toponimiju Naissos, rodno mesto Konstantina Velikog. I Fik, a docnije razume se i Oštir (Arhiv za arb. st. 2, 348) smatraju zbog završnog elementa da je ova toponimija i hidronimija preindoevropska odnosno alarodska. Ja sam međutim, imajući kao i oni u vidu pregrčke hidronimije Kephisos, Ilisos Pamisos itd., upozorio (Glasnik ist. dr. 2, 1) na istovetno obrazovane hidronimije u oblastima severno od Save i Dunava, gde ni Oštiru nije lako pronaći alarodske ostatke. To su:

Aquae Balissae, Marisso, Patissus itd. koje se bez naročitih razloga ne mogu posmatrati odvojeno od litvanskih hidronimija kao Dybisa i makedonskih imenica kao sarissa (up. rasprostranjenu toponimiju Larissa, koja se javlja i u oblasti donjeg Dunava), čiji je završetak preko klasičnih jezika ušao i u savremeni evropski rečnik (up. fr. contesse, it. principessa i engl. mistress). Obe pomenute dardanske toponimije, Tauresion i Naissus ne pokazuju ni u radikalnom ni u sufiksalmom delu ništa što se ne bi moglo utvrditi u ostalim krajevima prostrane ilirske jezičke oblasti. Ilir. tauro/teuro "planina" javlja se i u centru i na periferiji il. zemljišta od obronaka ligurskih Alpi pa sve do Krima. Ova je na prvi pogled neverovatna rasprostranjenost ipak znatno manja od onog prostora koji arheolog Šuhart daje svojim Prailirima. Ne upuštam se ni u kakav etimološki pokušaj u pogledu reči tauro-, i smatram da je neprihvatljiva Krečmerova kombinacija sa tauros "bik", iako za nju govore imena kao grč. Boion i naše Volujak.

Da su Dardanci iz centralnog Balkana stigli na Siciliju preko Peloponesa i Južne Italije, a ne onim putem koji je obeležen antičkom tradicijom o pobožnom Ajneji i njegovim božanskim pretcima, Dardani i Anhisu, najbolje dokazuje činjenica što se upravo u južnoj Italiji pored Daunaca, Mesapljana i dardanskih Kalabra, koji su svi od reda tamo stigli sa Balkana, nalaze i Dardi, čije se ime zbog severnobalkanske toponimije Dardapara ne može odvojiti od Dardanaca. Južnoitalski Dardi zauzimaju doduše malu oblast, ali ni anatolski Dardanci nisu zahvatili veće zemljište. Tamošnja oblast dardanska ograničena je na mali prostor između planine Ide (sa toponimijom Dardania) i Helesponta koji se ranije zvao Borysthenēs, dakle istim imenom kao Dnjeper. Odnos između oblika Dardanos i Dardos može se shvatiti na dva načina: Dardanos je normalni stariji oblik, od kojeg je skraćivanjem, svojstvenim imenima (up. Mytilēnaioi pored Mytōnes itd.) postao oblik Dardos ili je Dardanos histerogeno proširenje od osnovnog Dardo-. Bilo kako mu drago, za oba slučaja imamo i previše indoevropskih paralela, a to je za određivanje etničke pripadnosti starih Dardanaca sasvim dovoljno.

Balkanska toponimija Dardapara, čiji završetak ima dosta paralela u dunavsko-balkanskoj oblasti govori više za pretpostavku da je oblik Dardanos postao proširenjem osnovnog Dardó-. Da li je ova osnova istovetna sa pregrčkom reči darda "pčela", koja je očevidna onomatopeja, teško je reći, iako je naročita muzikalnost starih Dardanaca bila isto tako dobro poznata kao i njihova prljavština. Zbog ove poslednje okolnosti veze Fik dardansko ime sa engl. dirty. Međutim za prvu Kombinaciju govori osim njihove muzikalnosti, čiju je važnost za potonje slovenske stanovnike stare Dardanije vrlo oštroumno otkrio St. Stanojević, i poznata legenda o božanskom poreklu ne samo trojanskih Dardanaca nego i pčela. Da li u ovakvom nazivu treba tražiti kakvu totemističku pozadinu kao u imenima ilirskih Picentes Daunii Illyrioi? Ili se radi o profanim šaljivim nazivima običnih smrtnika? Ovo pitanje

ostavljamo na rešavanje drugima, podvlačeći još jednom suprotnost u antičkim pogledima na balkanske Dardance, koji spavaju u đubretu i drže po 1000 robova i na anatolske njihove potomke, koji su kao Zevsovi praunuci preneli sedište večnog carstva iz Troje u Rim. Julije Kesar mislio je kao legitimni potomak pobožnog Ajneje da natrag prenese presto iz Rima u Troju, ali ga u tom planu spreciše ubice. Tek je Konstantin na mesto ilirskog Bizantija podigao "Novi Rim".

Od važnosti je i ta okolnost da su i anatolski Dardanci osim toponimije Bateia, koju ni G. Novak ne rastavlja od očevidno ilirskog imena Baton, sačuvali u imenu planine Ide, koja se javlja i u Trakiji i na Kreti, jednu značajnu indoevropsku oznaku terena. Kako je poznato u geografskoj nomenklaturi održavaju se srazmerno najduže izrazi za oznaku terena. To je slučaj i sa pregrč. ida "planina, šuma, drvo", koju Fik, Brandenštajn i drugi smatraju preindoevropskom. Učeni Sofijski filolog D. Dečev (Dakische Pflanzennamen 36) prvi je, koliko mi je poznato, ustvrdio tračko poreklo ove reči, označivši kao osnovni oblik uida i ostavivši je usamljenu unutar indoevropskog rečnika. Ali ova se pregrčka reč ne javlja samo u makedonskom (ilax sa prelazom **d/l** kao il. daphna laphna i u toponomastici jadranskih Ilira nego, što nam je naročito potrebno u keltskom (fid "drvo") i u severnogermanskom vithr. "id". Kao osnovni prajezički oblik moramo prema tome odrediti ueidh / uoidh. Od ovog poslednjeg stepena imamo pregrč. hylā i ime tesalske planine Oita. Da je reč morala postojati i kod jadranskih Ilira, pokazuje lat. tuđica elax ilex, čiji je vokalizam očevidno mlađi od onog u mak. ilax. Ovom pregrč. oznakom terena, dokumentovanom na zemljištu Tračana i anatolskih Dardanaca, znatno se dopunjuje Somerova i Maltenova tvrdnja o balkansko-ilirskom poreklu trojanskih Dardanaca. Najuglednije ličnosti njihove kao Dardanos Assarakos Ankhisās Aineias nose, kako je to pokazao Malten, izrazito ilirska imena. Ime Ajnejinog oca Ankhisis potseća nas svojim završetkom na specifično ilirska imena kao Akrisos Tarvisium Naissos Ilisos itd. (v. Krečmer, Rev. int. d. et. balk. 1, 385).

Pored imena Batōn, koje je gotovo podjednako često u Iliriku kao i u samoj Grčkoj, imamo kod Dardanaca još lična imena Longarus i Momunius. Ali za ova dva imena možemo samo reći da se javljaju i u ilirskom onomastikonu i da su verovatno ilirskog porekla. Kažem verovatno stoga što ne znam da li su ta imena i u samom ilirskom indoevropskog porekla ili su posuđena iz imenika zatečenih i pokorenih starosedelaca mediteranskog porekla. Da je ova druga mogućnost manje verovatna nego prva, zaključujemo iz toga što su ne samo radikalni nego i sufiksadni elementi kod oba ova imena pouzdano i srazmerno često dokumentovani u ilirskom, čak i u tom slučaju ako uzmemo da se kod imena Longarus zbog likvida i njihove eventualne disimilacije mora računati sa mogućnošću promena **r/l** ili **l/r** kod osnove i u nastavku.

Ma da ni za ime Batōn nismo pokušali da damo bilo kakvo etimološko objašnjenje pomoću indoevropskog materijala, pa bi se prema tome moglo posumnjati u indoevropsko poreklo ove reči, čije je značenje na osnovu savršeno istovetne, iako geografski i hronološki različne, grčko i latinske interpretacije, (polyskarthmos — Celer) nesumnjivo utvrđeno, ipak se ne sme potcenjivati činjenica da su mnogi ilirski Batoni tako reći od reda vođe ili glavari i da se žena ilirskog rodonačelnika dorskih Hileja Ojbala zove Bateia. Pored navedenih dardanskih imena ima jedan botanički apelativ koji je Dioskurid označio kao dardanski. To je sopitis (up. aloitis itd.). Ovaj sinonim za apsinthion "pelin", koji se i u pesmi ističe kao "gorko cviče", poznat je po svom oštrou mirisu. Stoga se bez kolebanja dardansko sop-itis može vezati sa ilirskim sabaia "pivo" (up. engl. ale "pivo" srodno lat. alumen) i sa dačkim seba "zova", koje nema nikakve veze sa slov. zova, nego se kao ilirska reč ne može odvojiti od latinskih tuđica verovatno ilirskog porekla herba sabina i sa(m)bucus. Biljke ove imaju kao zajedničku osobinu oštar miris i oštar ukus, pa su prema tome članovi one indoevropske leksičke grupe kojoj pripadaju lat. sapio, i persibus. (v. etimološko priručnike s. vv.). Tako smo osim imena utvrdili u dardanskom rečniku jedan botanički naziv, koji je kao i njegovi ilirski i dački srodnici indoevropskog porekla.

Videli smo da G. Novak pod uticajem Oštirove alarodistike potpuno razdvaja svoje "halstattici" od Ilira, smatrajući da su Iliri "proprie dicti" neindoevropskog porekla kao i Dardanci. On misli da oba ova starobalkanska plemena pripadaju u lingvističkom pogleda autohtonim mediterancima odnosno, da se poslužimo Oštirovom terminologijom preuzetom od F. Homela, Alarodcima. Prema tome krivo bi činili G. Novaku kada bismo posle njegovih izlaganja rastavili Dardance od njegovih Ilira, jer ih i on kao i mi smatra srodnim plemenima. Razlika je samo u tome što je za Novaka to srodstvo alarodsko, dok je za nas indo-evropsko. Ali mi ponavljamo da su ilirski Indoevropljani, naseljavajući se u naše krajeve, zatekli i donekle asimilovali mediteranske starince. Odatle matrijarhat kod Liburna. Odatle i naročita muzikalnost kod starih Dardanaca, jer su obe komponente, mediteranski supstrat i indoevropski konkvistadori izrazito muzički disponovani. Čudnu muzikalnost tako zvanog dinarskog tipa, koji se čak i zove po jednom ilirskom plemenu, ostavljamo na stranu, jer naslućujemo da su se u našim krajevima verovatno istovremeno sa indoevropskim dugoglavcima naselili i kratkoglavci sa istoka. Stoga nam tobožnja čisto ilirska kraniologija ne može gotovo ništa pomoći, jer moramo već za najstariju civilizaciju u našim krajevima, onu bez metala, računati sa najmanje tri jasno obeležena antropološka tipa, a ne sa dva, kako se obično uzima. To su sitni i vitki mediteranski i krupni i visoki severnjački dugoglavci, a pored njih planinski kratkoglavci (*Homo alpinus*, *dinaricus*, čiji je anatolski srodnik *Homo tauricus*). Vrlo je verovatno, iako teško da se dokaže, da je *Homo dinaricus* histerogeni tip kao rezultat ukrštanja. Na ove stvari morali smo se ma i sasvim lajički obazreti, jer G. Novak ih uzima u obzir pri rešavanju postavljenog pitanja.

Novakovi halštačani, koji za njega nisu oni pravi Iliri, za berlinskog arheologa K. Šuharta (*Alteuropa*³, 286) savršeno su identični sa Ilirima. Ovaj ugledni stručnjak smatra da se halštatski period, koji počinje oko 800, a ne oko 1000 pre Hr., može naprosto zvati ilirskim. Pod konac toga perioda pada i osnivanje kolonije Vinče, koju su oko 600 pre Hr. osnovali jonski hopliti i anatolski rudari. Ovo vrlo ubedljivo i revolucionarno shvatanje M. M. Vasića osniiva se na tako mnogobrojnim i tako detaljnim činjenicama, da je vrlo teško odbiti ga i onima koji kao i Šuhart veruju u balkanski neolitik kao oštro obeleženu kulturno-istorijsku epohu. Ali na prigovore neolitičara odgovara Vasić da je vinčansko kameno oruđe kao i vinčanska plastika zajedno sa keramikom rađena prema metalnim uzorima. Ne smeta Vasićevom shvatanju Vinče, čija je važnost za protoistoriju Podunavlja i Balkana presudna, što otac istorije ne zna za tu koloniju, iako zna za susedni Moriš i za tamošnje Agatirse.

Ovo Herodotovo ćutanje ili neznanje može se lepo objasniti jednostavnošću vinčanske kulture, koja, iako jonskog arhajskog porekla, nosi na sebi pečat grčkovarvarske mešovine. Verovatno su se još pre Herodota ovi Jonci povarvarili kao što je to bio slučaj i sa mnogim drugim grčkim kolonijama. Osim toga treba imati na umu da Herodot upravo u ovom kraju spominje negrčke Sigine, koje Rumunj V. Parvan smatra pravim trgovačkim posrednicima između Ponta i lombardske ravnice. Ako sada prihvatimo Vasićevo mišljenje o neodređenosti našeg neolitika kao posebne istorijske epohe, onda razmak između onih starih Ilira iz treće milenije i ovih halštatskih iz poslednje poganske milenije nije više onako mistično prazan i stoga pun momenata za sumnju u opravdanost izloženog shvatanja o ranoj pojavi Ilira i o nepotrebnom razlikovanju dveju vrsta Ilira, onih sa trakastom keramikom (*Bandkeramiker*) i ovih halštatskih. I sam Šuhart izrično veli da se u kulturi halštatskih Ilira združuje staro iz pregrčkog vremena sa novim iz početka poslednje prehrišćanske milenije. Iako Šuhart razlikuje kao i većina arheologa neolitik kao zasebnu epohu, ipak i on jasno vidi da se pregrčki Prailiri moraju na našem zemljištu smatrati genealoškim i kulturnim precima klasičnih Ilira. Ma da Šuhart nestručno barata sa lingvističkim materijalom ipak je za naše gledište važno, da su se arheolozi Šuhartovog i Macovog ugleda i sa svoje stručne strane odlučili za shvatanje o pregrčkoj ilirskoj kolonizaciji balkansko-mediteranske oblasti. To je za nas sasvim dovoljno.

Na kraju moramo podvući činjenicu da se u severno-zapadnoj Anatoliji ne javljaju Dardanci kao jedini tamošnji pregrčki kolonisti indoevropskog porekla. Mi nalazimo oko njih iste one susede Indoevropljane, koji su i u centralnom Balkanu stanovali severno i južno od Dardanaca. To su Misi i

Brigi. Ovi poslednji zahvatali su u svojoj balkanskoj postojbini gotovo celu oblast od gornjeg Vardara pa sve do mora prema zapadu, koje se po njima i zove kod nekih grčkih pisaca. Iz ove činjenice sledi da Dardanci nisu bili jedini Indoevropljani na pregrčkom Balkanu koji su se selili ne samo u Južnu Italiju nego i u Anatoliju, budući da pored njih nalazimo i njihove balkanske susede i indoevropske saplemenike. Da li su se svi ovi metanastički pokreti odigrali oko 1200 god. pre. Hr. prilikom tako zvane egejske seobe, ne može se danas pouzdano ni tvrditi ni utvrditi. Prema antičkoj tradiciji, koja je našla svoj pesnički izraz u Ilijadi i u Enejidi, Dardanci se i na ovom novom zemljištu kao ranije na Balkanu javljaju kao konkvistadori i gospodari. Ne doduše kao večni gospodari, kako to hoće pesnička tradicija, nego kao gospodari Helesponta i Troje, glavnih tačaka na neobično važnom putu između pontskih oblasti i svih primorskih krajeva na istočnom delu Mediterana. Sličan položaj zauzeli su i dardanski Galabri-Kalabri i Mesapi na Otrantskom putu, gde su gospodarili prolazom prema severu i prelazom u Italiju. Oba prolaza, dardanelski i apulski, su u stvari skele za trgovinu ćilibarom, koji se u glavnom donosio sa Okeana preko Galije i Pada i sa Baltika preko Labe i istočnih Alpi ili preko Dnjepra i Ponta. Mitski Argonauti odlaze po žuto zlato i žuti ćilibar na sever preko Helesponta (Dardanela) i vraćaju se drugim putem preko Jadrana i jonskog Ponta. I u oblasti jadranskog Ponta utvrdio je arheolog M. Majer na apulskoj keramici, starijoj od grčke, nesumnjive ostatke nekadanje velike i samostalne civilizacije. O sjaju trojanske civilizacije u oblasti egejskog Ponta posle Homera ne vredi govoriti. Dardansko blago preneo je sa istoka u Rim zajedno sa bibliotekom pobedilac Perseja, a dardansku slavu zajedno sa "pobožnim Ajnejom" pesnik Enejide. Jedan deo od toga povratio je i natrag preneo osnivač "Novog Rima", rođen u dardanskom Nišu.

Smatrajući prema svemu izloženom Dardance srodnicima ilirskih Indoevropljana podvlačimo još jednom centralan položaj na Balkanskom poluostrvu, odakle su se, koristeći taj položaj nazvan *catena mundi*, jedino i mogli širiti u onim gotovo neverovatnim srazmerama i razdaljinama. Česte i snažne metanastičke struje, koje moramo pretpostaviti kod ilirskih Indoevropljana na Balkanu, nisu izazivane samo unutarnjim razlozima, nego po svoj prilici u mnogo većoj meri spoljnim činiocima, koji su udarali na podunavska naselja, smeštena upravo na glavnoj saobraćajnoj arteriji srednje i istočne Evrope. Odatle vode ka Mediteranu i Egeji tri puta, na Lombardiju i gornji Jadran, u dolinu Vardara i u pontsko-anatolsku oblast. U ovoj poslednjoj nalazimo ilirske Indoevropljane pre hetskih kolonista, čiji je fonološki sistem očevidno histerogen. Indoevropske elemente kod Likijaca, koji su isto kao i jadranski Liburni organizovani na matrijarhatskom sistemu, utvrdili su već pre 40 god. nordijski lingvisti Tomzen, Buge, Torp i Pederzen, ali je u isto vreme Krečmerov Einleit. in die Gesch. d. gr. Sprache pobedio sa suprotnom tezom. Sada se i Krečmer priklonio novom shvatanju o prvim indoevropskim kolonistima u Egeji, shvatanju koje potiče iz kraja prošlog veka. P. Moridi je sredio i dopunio otkrića pomenutih nordijskih lingvista (Germanen u. Indogermanen. Festschr. Hirt. II 257). Tako je sada i bez arheoloških dokaza utvrđena pojava pregrčkih Indoevropljana na Mediteranu i u Anatoliji, pa prema tome i na Balkanu. Intenzivnost ilirske kolonizacije, koja je svakako trajala duže vremena a možda i vekovima, pokazuju pored ostalog deset izraza za oznaku terena, dokumentovanih na Balkanu i u susednim oblastima. To su *carsus* "krs", *derna* "ugar", *sana* "visija", *vida* "šuma, planina", *lama* "bara", *d/sybra* "dubrava", *engerys* "luka, tle", *bounos*, *butunto-* *d/tauros* "brdo, gora".

Zna se da reči putuju zajedno sa kulturnim predmetima koje obeležavaju, dakle zajedno sa plastikom i sa keramikom. Ali tereni ne putuju. Stoga su naziv kao *d/tauros* »gora« srazmerno pouzdan dokaz za starost i intenzivnost neke etničke grupe na određenom prostoru. Pobjrojanih deset terenskih termina, karakterističnih za prostano ilirsko zemljište, više vredi nego imena lična *Batōn* *Longarus* itd. jer takva imena dokazuju u prvom redu kulturne, ređe i genealoško veze, o kojima se ovaj put radi. Prema svemu ovom što je dosad rečeno Dardanci bi bili u etničkom i lingvističkom pogledu starobalkanska mešavina od zatečenih neindoevropskih starinaca i doseljenih ilirskih Indoevropljana. Takvu mešavinu kao posledicu simbiose moramo pretpostaviti ne samo i za ostala ilirska plemena, koja smatramo najstarijim indoevropskim kolonistima na Balkanu i Mediteranu, nego i za docnije doseljene

helenske Indoevropljane. Nužnost ovakve pretpostavke dokazuju arheološke i leksičke činjenice. Rehe (Ebertov Reallexikon 10, 65) misli kao antropolog da Pelazgi, koje bismo rađe zvali Pelastima, predstavljaju u antropološkom smislu mešavinu mediteranskih starinaca i ilirskih doseljenika, koji su i za njega izraziti Indoevropljani. Ne mogu kao nestručnjak da ulazim i u ovu stranu tog zamršenog problema. Dodajem samo da neki antropolozi, o kojima govori Rehe na pomenutom mestu, Pelazge smatraju tračko-mediteranskom mešavinom. Isto tako misle neki da su i Dardanci neka tračko-ilirska mešavina. Nema još hrabrosti da sa novim činjenicama pristupim pretresanju nejasnog odnosa između Ilira i Tračana.

U koliko se to tiče Dardanaca, priključujemo se za sada stavu oštroumnog N. Vulića {Bull. Ac. Beograd 1, 185} koji kao kritični istorik odbija gledište Rumunja Mateska i svih ostalih istorika, nestručnjaka u čisto lingvističkim pitanjima, kad uzalud pokušavaju da pomoću onomastičkog niza nepoznanica rešavaju pitanja iz stare istorije, etnografije i geografije. Sa zavidnom upornošću ratuje N. Vulić već 15 god. protiv istorika lingvista, naglašujući pri tom stalno sa samo njemu svojstvenom elegancijom dubokog skepticizma, da su imena ništavan materijal za dokazivanje. Vulić odbija Mateskovo shvatanje, koje iz učtivosti naziva "teorijom", da su Dardanci tračko pleme, pošto je već ranije ukazao na njemu neobjašnjivu činjenicu da se dardansko ime ne javlja samo na Balkanu i u severno-zapadnoj Anatoliji nego i u Kirenajici i Skitiji. Tako smo i mi ostavili na stranu samo dardansko ime, jer nam je značenje ove reči potpuno nepoznato. Ma da leksička jednačenja pružaju samo jednu mogućnost tumačenja i ma da jedan dobar razlog više vredi nego deset slabih, mi na osnovu izloženog, a naročito zbog očevidnih veza Bato Celer polyskarthmos, ne možemo kao ni Malten rastaviti balkanske Dardance od trojanskih.

Ne razumemo protivni stav N. Vulića, koji se može objasniti samo izolovanjem anatolskih Dardanaca, oko kojih i u toj drugoj sredini nalazimo na iste susede kao i na Balkanu. Srećom Vulić koji je sa pravom nepoverljiv samo prema lingvistima među istoricima, smatra balkanske Dardance pravim Ilirima i to na osnovu savršeno ubedljive interpretacije jednog Herodotovog mesta (5, 49), po kojoj Zapadna Morava izvire u ilirskoj zemlji t.j. u Dardaniji. Samo kakav ekstreman skeptik mogao bi da spori odravdanost ovog zaključka, za koji govore i shvatanja geografa Strabona i istorika Apijana. I sam Vulić zna da je Herodotov Angros još uvek nepouzdan identifikovan (Zapadna Morava ili Ibar?), ali je za njega sasvim dovoljno da taj Angros po Herodotu dolazi sa juga i da teče "iz Ilirske" ("ex Illyriōn"). Kad se ima na umu kako su antički pisci sve do Strabona sasvim nedovoljno obavešteni o unutrašnjosti Balkanskog poluostrva, onda se moramo zadovoljiti sa pomenutim Herodotovim podatkom, iz kojeg jasno proizlazi da je sredinom 5 v. opseg ilirskog zemljišta mnogo veći nego što bi hteo G. Novak.

Druga je stvar što se ime balkanskih Dardanaca javlja tek mnogo docnije posle Herodota. To dolazi odatle što su stari Grci sa centralnim severnim Balkanom opštili dunavskim putem. Pritisak Kelta iz srednjeg Podunavlja krenuo je Dardance pod kraj 4 v. ponovo prema jugu. Ali je ovaj put zamah bio nesravnjivo slabiji od onog iz poslednje četvrti druge milenije, kada su Dardanci prilikom tako nazvane jegejske seobe izbili ne samo na periferiju Balkanskog poluostrva, nego i na njene susedne oblasti. Tako se javljaju Dardanci i na mestima znatno udaljenim od njihove balkanske postojbine kao što je Troada i Kalabrija. O vezama etničkim i jezičkim između Dardanaca i Tračana, koje Matesku smatra mnogo jačim i trajnijim od onih sa Ilirima moraćemo posebno govoriti. Ali već sada moramo naglasiti da se ovaj deo postavljenog pitanja o etnografskom položaju starih Dardanaca može rešavati samo u vezi sa tračko-ilirskim odnosima.

Zusammenfassung

Die bisher als sicher angesehene illyrische Zugehörigkeit der balkanischen Dardaner sowie ihre Verwandtschaft mit den anatolischen Dardanern wurde in der letzten Zeit bestritten. Die Dardaner

sollen keine Illyrer, sondern autochthone Alarodier (G. Novak) oder mit den idg. Thrakern (Mateescu) eng verwandt sein, und haben mit den anatolischen Dardanern nichts zu tun (Vulić). Das hierzu verwendete Beweismaterial ist der Anthropologie, Archäologie, Soziologie, Geschichte und Sprachwissenschaft entnommen. Aus der Anthropologie und Archäologie kann bezüglich der Dardaner noch immer nichts gefolgert werden. Beweiskräftig gegen die alarodistische Auffassung ist dagegen der Umstand, dass die Dardaner eine auffallend grosse Sklavenanzahl besaßen. Diese Sklaven gehören höchstwahrscheinlich der vorgefundenen Urbevölkerung an. Deswegen können die Dardaner keine Urbewohner, sondern eingewanderte Indogermanen sein. Wichtig ist ferner die Angabe Herodots, dass der Fluss Angros (heute wahrscheinlich Zapadna Morava oder Ibar) "ex Illyrion" fliesse. Damit stimmen Strabo und Appian überein, welche die Dardaner als Verwandte der Illyrer betrachten. Dagegen kann man über das Verhältnis der Dardaner zu den thrakischen Stämmen erst dann urteilen, wenn die ethnolinguistische Stellung der Illyrer zu den Thrakern deutlicher erkannt wird. Für das Illyrertum der balkanischen Dardaner und ihr nahes Verhältnis zu den anatolischen Dardanern spricht nicht nur der Umstand, dass die anatolischen Dardaner dieselben illyrischen Nachbarn wie auf dem Balkan aufweisen, sondern auch die gleiche Bedeutung des ill. und dard. Namens Bato: "Celer qui et Bato" und Batiēia "polyskarthmos" bei Homer und der vorgr. Wagenlenker Baton. Schliesslich weist auch die dard. Benennung des Wermuts *sopitis* (vgl. ill. *sabaia* und dak. *seba* sowie vorlat. *sa(m)bucus*) auf das Ill. hin. Der Verfasser glaubt daher, dass das Illyrertum der Dardaner nicht anzuzweifeln sei und dass die ill. Kolonisation des europ. Südostens der griech. vorangegangen ist. Die sog. ägäische Wanderung brachte die Dardaner aus dem Balkanzentrum nach Anatolien und Süditalien (Dardi, Calabri).

M. Budimir